

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 378.4:339.94

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/169-6>**Бєбко С. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0687-3801>**Bebko Svitlana**

Kyiv National University of Technologies and Design

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТІВ КООПЕРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кооперація закладів вищої освіти дає змогу швидко реагувати на світові тенденції ринку освітніх та дотичних послуг, зокрема в умовах пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, створювати конкурентоспроможний освітній продукт та одночасно впливати на інституційну конкурентоспроможність окремих університетів, які інтегровані в коопераційні утворення. Коопераційні утворення – це інтегровані структури, які об'єднують декілька ЗВО, у тому числі іноземні, для таких структур характерна наявність синергічного ефекту, який досягається за рахунок ефекту масштабу, ефекту інтеграції та конгломерату. Конкурентоспроможний розвиток кооперативних утворень у сфері вищої освіти дає змогу сформувати дієві механізми реалізації освітніх стратегій та досягти окреслених цілей в умовах глобалізаційних викликів та обмежень. Стабільний та динамічний розвиток даного сектору економіки передбачає оцінку інструментів стимулювання партнерства закладів вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, глобальні виклики, кооперація, ефекти, синергія, конкурентоспроможність.

DETERMINATION OF EFFECTS OF COOPERATIVE INTERACTION IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION

One of the forms of response to the challenges of the globalized world is the cooperative interaction of higher education institutions. Cooperation of partner institutions is potentially forms effective mechanisms for implementing strategies, achieving goals and objectives, including access to education, which for many in a pandemic has become unattainable. Combating the long-term effects and changes in education caused by the year of the pandemic will be based on assessing the tools and opportunities of open educational resources and addressing the challenges that are better solved in partnership. The expediency of cooperation or its failure in the field of higher education can be confirmed by the presence of effects produced as a result of such interaction. The above named actualizes the issue of rethinking the theoretical and methodological basis for the development of new forms and approaches to ensuring the effectiveness of cooperation, assessment of its consequences and monitoring. The purpose of this work is to identify and justify the nature of the effects from cooperative interaction of key individuals in the market of educational services in the context of globalization challenges and trends in modern higher education. Cooperative entities are essentially integrated structures that unite several higher education institutions, including foreign ones, for such structures are characterized by the presence of a synergistic effect that is achieved through the effects of scale, integration, conglomerate. The synergy is also illustrates the inverse, negative effect in the long run period – the build-up of unilateral benefits for more powerful higher education institutions, the loss of scale. This can happen when the cooperative creation of higher education institutions unites diverse subjects of educational activity with different potential, specificity, what ultimately reduce the overall effectiveness from cooperative cooperation. Therefore, the formation of cooperatives should be carried out with a focus on the positive effects of such cooperation, and at the same time taking into account that the expansion of educational networks may lead to a reassessment of the positive effect. Taking these facts into account will make it possible to create viable educational associations and abandon unpromising and irrational agreements in the field of higher education on the basis of cooperation.

Keywords: higher education, global challenges, cooperation, effects, synergy, competitiveness.

JEL classification: A20, I23

Постановка проблеми. Глобальні виклики сучасності стосуються всіх сфер суспільно-економічного життя, зокрема вищої освіти. Однією з форм відповіді на такі виклики визнається коопераційна взаємодія закладів вищої освіти (ЗВО). Загальновизнаною є теза про те, що кооперація партнерських закладів потенційно формує дієві механізми реалізації страте-

гій, досягнення поставлених цілей та завдань, зокрема доступності освіти, яка для багатьох в умовах пандемії стала недосяжною. Боротьба з довгостроковими наслідками та змінами в освіті, викликаними роком пандемії, базуватиметься на оцінці інструментів та можливостей відкритих освітніх ресурсів та розв'язанні завдань, які більш якісно вирішуються у партнерстві.

Розвиток Індустрії 4.0 вимагає переосмислення питання щодо якості надання освітніх послуг, яка значно відрізняється за регіонами світу та окремими закладами і має вагомe значення для розвитку ринків освітніх послуг як на національному, так і на міжнародному рівні.

Окрім того, вища освіта має вплив на підвищення добробуту населення шляхом використання соціальних ліфтів та капіталізації людського потенціалу. Проте доцільність кооперації чи її неспроможність у доволі специфічній сфері діяльності, якою є вища освіта, може бути підтверджена наявністю ефектів, які продукуються внаслідок такої взаємодії. Окреслене актуалізує питання щодо переосмислення теоретико-методологічного підґрунтя розвитку нових форм та підходів до забезпечення ефективності кооперації, оцінки її наслідків та їх моніторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Полівекторність досліджень із тематики вищої освіти постійно актуалізує дискурс у даній науковій сфері як серед світових, так і вітчизняних науковців. Питання розвитку сучасної вищої освіти, її інтеграції у світовій освітній простір, інтернаціоналізації університетів, конкурентоспроможності закладів вищої освіти (ЗВО) та національних освітніх систем у контексті міжнародної кооперації висвітлюється у працях Т. Антонюк [1], Л. Бурдонос [2], І. Каленюк, О. Карпюк, [3], В. Кременя, І. Силадій [4], Т. Фінікова, Н. Холявко [5], Л. Чайки-Петегірич [6]. Досягнення позитивного ефекту від коопераційної взаємодії можливо за умов якісного системного управління коопераційними об'єднаннями, тому важливими є наукові розробки щодо стратегії управління у системі вищої освіти, які розглядають А. Вербицька [7], В. Гуменюк, С. Натрошвілі та ін. Проте, незважаючи на значні наукові напрацювання, водночас актуальним є питання щодо обґрунтування теоретико-методологічних аспектів оцінки ефективності коопераційної взаємодії та виявлення ефектів такої співпраці ЗВО.

Мета статті полягає у виявленні та обґрунтуванні характеру ефектів від коопераційної взаємодії ключових суб'єктів на ринку освітніх послуг в умовах глобалізаційних викликів та тенденцій розвитку сучасної вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Освіта, зокрема вища, є одним із чинників системної капіталізації людського потенціалу, інструментом зростання якості життя та економічного добробуту, впливу на інноваційний розвиток регіональних господарських систем [8; 9]. Ураховуючи швидкі зміни, які відбуваються у всіх сферах суспільства у процесі цивілізаційного поступу, саме коопераційна взаємодія освітніх, наукових, підприємницьких та державних структур є формою мережевої економіки та відповіддю на виклики глобального світу та загострення конкуренції в освітньому секторі. Кооперація у сфері вищої освіти проявляється у децентралізації освітньо-економічної діяльності окремих суб'єктів з окресленням оптимального варіанту спільної діяльності через визначену візію, місію, стратегію, цілі та завдання.

Виникнення коопераційних взаємодій у сфері вищої освіти є об'єктивно зумовленим процесом у результаті постійного розвитку соціально-економічних систем, тобто процесу змін у всіх складниках організації та управління, який спрямований на підвищення добробуту та конкурентоспроможності окремих структур на основі синергетичного підходу. Кооперація тісно пов'язана з процесами інтернаціоналізації у вищій освіті та дає змогу знівелювати вплив викликів глобалізації, зокрема негативного їх прояву. Дані Статистичного інституту ЮНЕСКО свідчать, що у 1970 р. у ЗВО світу навчалось 32,6 млн осіб, а вже у 2020 р. число студентів становило 222 млн осіб (рис. 1).

У вищій освіті помітними є дві різновекторні тенденції. З одного боку, можна побачити скорочення набору до вищих навчальних закладів, що є об'єктивним у результаті дії демографічних чинників (скорочення населення і демографічної групи молоді, зниження коефіцієнтів народжуваності). Також значні корективи у сфері вищої освіти відбулися внаслідок поширення пандемії, передусім це призвело до зменшення кількості студентів-іноземців, наприклад у США це зменшення становило 11,2 %. Водночас прогностичні розрахунки показують, що до 2040 р. нараховуватиметься 594,1 млн студентів. Чинниками такого зростання можна назвати: міжнародну мобільність, у тому числі онлайн-мобільність; наявність програм широкого доступу до освіти; зростання ємності ринку

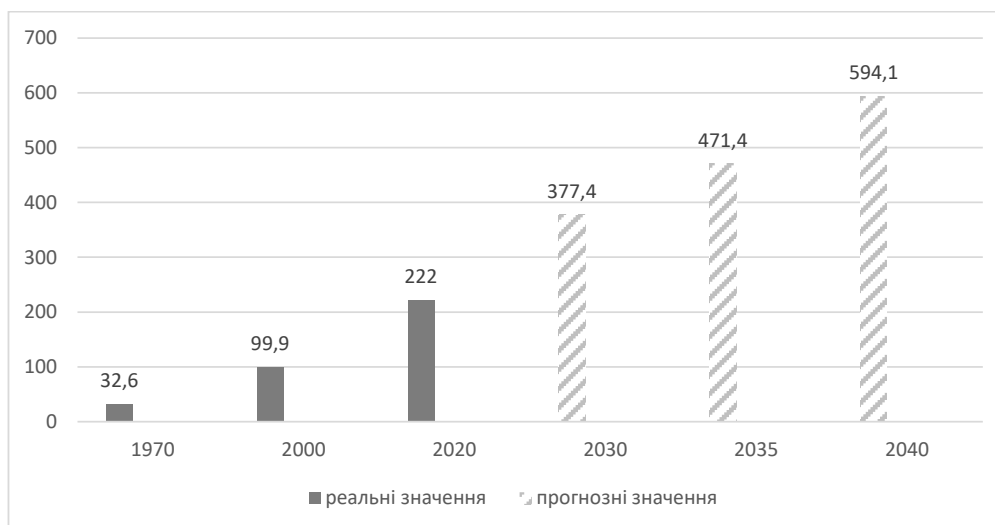

Рис. 1. Кількість студентів у закладах вищої освіти

Джерело: розроблено автором за даними [10]

освітніх послуг; активну рекламну кампанію; зростання кількості молоді, яка має доступ до освіти взагалі й є потенційною групою отримувачів вищої освіти.

Процеси кооперації є багатоаспектними, зокрема в них задіяно значну кількість формальних інститутів, наприклад політичних, правових, економічних, виховних та культурних. Формуванню формальних інститутів передувала наявність неформальних інститутів, які, на думку Д. Норта, є фундаментом перших [11]. Завдяки кооперації формується потенціал підвищення якості освіти, відбувається розвиток, ефективніше використовується ресурсний та освітній капітал суспільства (рис. 2).

Сучасна мережева економіка має низку ознак, які варто враховувати під час визначення специфіки коопераційних взаємодій та ефектів кооперації у сфері вищої освіти. Серед таких ознак варто виділити: один рівень структур; горизонтальні взаємодії; гнучкість процесів; ситуативність подій; кооперативна поведінка є елементом ділової етики; незначний розподіл праці; сприяння інтеграційним процесам; можливість швидкого реагування на зміни в конкурентному середовищі; основні ресурси – людські; вплив інновацій та цифрової економіки. Кооперація ЗВО дає змогу швидко реагувати на світові тенденції ринку освітніх та догичних послуг, зокрема в умовах пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19), створювати конкурентоспроможний освітній продукт та одночасно впливати на інституційну конкурентоспроможність окремих ЗВО, які інтегровані в коопераційні утворення.

Кооперація у сфері вищої освіти, по суті, є формою P2P (peer-to-peer, рівний до рівного), тобто являє собою варіант архітектоніки системи, в основу якої покладено рівноправність. Формування коопераційних об'єднань у сфері вищої освіти – це об'єктивний хід конкуренції двох явищ: з одного боку, відбувається посилення неоднорідності на

ринку освітніх послуг, що зумовлено екстерналіями, а з іншого – відбувається періодичне згладжування таких неоднорідностей. Виникає слушне питання: а за рахунок чого мережа може продукувати позитивні ефекти? Внутрішні ознаки та специфіка мережевої взаємодії формують підґрунтя виникнення таких ефектів. Серед таких ознак вважаємо більш визначальними такі: поліструктурність, цілісність, емерджентність, нелінійність, постійний розвиток. Тобто якість освітніх послуг залежить від ефективної мережі у рамках кооперації. Мережа здатна створювати позитивний ефект, але водночас, базуючись на таких джерелах, як взаємодія, наповнення процесу, вплив та зворотні зв'язки, за розширення освітніх мереж саме ці базові джерела стають уразливими.

Будучи основою нових організаційних форм, мережеві структури забезпечують тісну кооперацію господарських суб'єктів у межах загальної інформаційної, науково-технічної, фінансової і маркетингової мережі [12]. Коопераційні утворення є за своєю суттю інтегрованими структурами, які об'єднують декілька ЗВО, у тому числі іноземні, для таких структур характерна наявність синергічного ефекту, який досягається за рахунок таких ефектів.

Ефект масштабу. Для кооперативних утворень у сфері вищої освіти даний ефект виникає як наслідок можливості проведення широкомасштабної діяльності в освітній сфері та зниження сукупних витрат за збільшення обсягів надання послуг, більш повного задіяння потенціалу. Такий ефект стає більш помітним, коли в кооперативному утворенні досягається критична маса суб'єктів освітньої діяльності (здобувачів вищої освіти зокрема), а цінність освіти буде більшою, ніж ціна освітньої послуги, за рахунок позитивних мережевих екстерналій. Тобто досягнення мережевого ефекту передбачає наявність критичної маси споживачів ринку освітніх послуг.

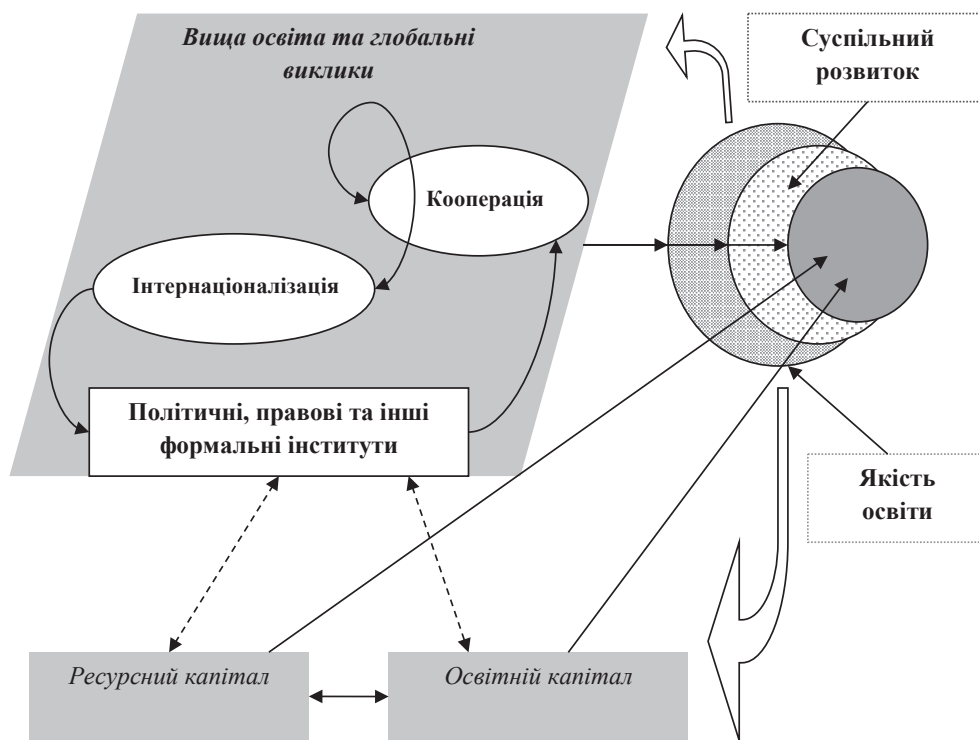

Рис. 2. Вплив коопераційних взаємодій на елементи суспільного розвитку

Джерело: авторська розробка

Ефект інтеграції. Утворення кооперативних ЗВО може впливати на стан надання освітніх послуг та збільшення ємності ринку. За даними Всесвітнього банку, 60% українських здобувачів вищої освіти констатують недостатність ресурсів, застарілу матеріально-технічну базу закладів вищої освіти, застарілі методи навчання та низьку якість освітнього процесу. В умовах пандемії та зниження темпів економічного розвитку дані чинники тільки поглибилися, тому кооперація дає змогу отримувати ефекти інтеграції через досягнення визначеної спільної мети та розвитку всіх учасників об'єднання. Інтеграція у даному разі продукує дві форми ефектів. Першою формою є статичні ефекти, що ілюструється впливом на економічний добробут ЗВО – учасників кооперативного утворення. Чим ближчими за рівнем є ЗВО, які кооперуються, тим вище ймовірність переважання ефекту створення над ефектом бездіяльності. Друга форма – динамічні ефекти, які проявляються у довгостроковому періоді: розширення ринків освітніх послуг; розширення фінансових можливостей; використання переваг ефекту масштабу; впровадження новітніх освітніх технологій; зниження витрат; розвиток інфраструктури; зростання можливостей для спільного вирішення проблем.

Ефект конгломерату. Одна з проблем в умовах пандемії для ЗВО – збереження потенціалу, як викладацького, так й студентського. Тому розвиток вищої освіти в рамках кооперації дасть змогу усунути проблему обмеженості ресурсів, здійснити розподіл ризиків між учасниками. Тобто прослідковується ефект конгломерату, коли ризики розподіляються між ланками системи і тим самим зменшують їх.

Як інструментом оцінки корисності кооперативної взаємодії можна користуватися Законом Метклафа, згідно з яким корисність мережі пропорційна половині квадрата кількості учасників мережі:

$$K = \frac{n^2}{2}, \quad (1)$$

де K – корисність мережі;

n – кількість учасників мережі.

Але синергізм ілюструє також обернений, негативний ефект у довгостроковому періоді – нарощування односторонніх переваг для більш потужних ЗВО, втрат на масштабі. Це може відбуватися тоді, коли кооперативне утворення ЗВО об'єднує різномірні суб'єкти освітньої діяльності з різним потенціалом, специфікою, що в кінцевому підсумку знизять сукупну ефективність від кооперативної співпраці.

Тобто залежно від напрямів співпраці, умов здійснення освітньої діяльності, впливу екстерналій може бути або позитивний, або негативний результат. Частина зовнішніх ефектів у цих процесах може усуватися лише під впливом держави, наприклад внесення змін до законодавства щодо в'їзду іноземних громадян на навчання, законодавче закріплення порядку входження ЗВО у міжнародні консорціуми, можливості дистанційного отримання освітніх послуг для іноземних громадян. Інша частина впливу негативних чинників усувається шляхом паритетних перемовин між учасниками ринку освітніх послуг, але за умов визначеності прав власності учасників, незначних за розміром трансакційних витрат на об'єднання.

Висновки. Таким чином, конкурентоспроможний розвиток кооперативних утворень у сфері вищої освіти дає змогу сформувати дієві механізми реалізації освітніх стратегій та досягти окреслених цілей в умовах глобалізаційних викликів та обмежень. Стабільний та динамічний розвиток даного сектору економіки передбачає оцінку інструментів стимулювання партнерства закладів вищої освіти. Зокрема, необхідно враховувати діалектику процесу: посилення конкурентності та неоднорідності на ринку освітніх послуг та можливості вирівнювання таких неоднорідностей.

Утворення кооперативних об'єднань повинно здійснюватися з орієнтиром на позитивні ефекти такої співпраці і водночас з огляду на те, що розширення освітніх мереж може призводити до переоцінки позитивного ефекту. Урахування цих чинників дасть змогу створювати життєздатні освітні об'єднання й відмовитися від неперспективних та нераціональних угод у сфері вищої освіти на засадах кооперації.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Т. Співпраця українських ВНЗ із зарубіжними в умовах реформування національної системи освіти. *Українознавчий альманах*. 2013. Вип. 11. С. 233–236.
2. Бурдонос Л.І. Входження вищої школи України до міжнародної системи освіти. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 12(174). С. 96–102.
3. Карпюк О.А., Дерій Ж.В. Шляхи модернізації сучасної системи фінансування вищої освіти в контексті розвитку людського капіталу. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2011. № 18(29). С. 288–297.
4. Силадій І.М. Розвиток освіти в контексті основних викликів глобалізації. *Вища освіта України*. 2016. № 4. С. 34–38.
5. Холявко Н.І. Модернізація системи вищої освіти в умовах становлення інформаційної економіки : монографія. Київ : Брагинець О.В., 2018. 382 с.
6. Чайка-Петегрич Л. Міжнародна співпраця університетів як невід'ємна складова трансформації вищої школи України у європейський освітній простір. *Галицький економічний вісник*. 2014. Т. 45. № 2. С. 45–50.
7. Вербицька А.В. Міжнародний ринок освітніх послуг: сучасні тенденції та їх вплив на конкурентоспроможність національної економіки. *Управління розвитком*. 2018. № 1(191). С. 11–18.
8. Дерій Ж.В. Капіталізація людського потенціалу: функціональний аспект. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2012. № 3(60). С. 21–27.
9. Дерій Ж.В. Вплив капіталізації людського потенціалу на інноваційний розвиток регіональних економічних систем. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 1(72). С. 94–101.
10. Education and Literacy. URL: http://uis.unesco.org/#tabs-themes_tab-center-1 (дата звернення: 27.05.2021).
11. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва, 1997. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/6310> (дата звернення: 27.05.2021).
12. Гальчинський А.С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічний аспект : наукове видання. Київ : Либідь, 2006. 312 с.

References:

1. Antonyuk T. (2013) Spivpratsya ukrayins'kykh VNZ z zarubizhnymy v umovakh reformuvannya natsional'noyi systemy osvity [Cooperation of Ukrainian universities with foreign ones in the conditions of reforming the national education system]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh* [Ukrainian Studies Almanac]. Kyiv, vol. 11, pp. 233–236.
2. Burdonos L.I. (2015) Vkhodzhennya vyshchoyi shkoly Ukrayiny do mizhnarodnoyi systemy osvity [Entry of higher education in Ukraine into the international education system]. *Aktual'ni problemy ekonomiky* [Current economic problems], no. 12(174), pp. 96–102.
3. Karpuyk O.A. (2011) Shlyakhy modernizatsiyi suchasnoyi systemy finansuvannya vyshchoyi osvity v konteksti rozvytku lyuds'koho kapitalu [Ways to modernize the modern system of financing higher education in the context of human capital development]. *Naukovi zapysky. Seriya "Ekonomika"* [Proceedings. Economics Series]. Ostroh: NU "Ostroz'ka akademiya", no. 18(29), pp. 288–297.
4. Syladiy I.M. (2016) Rozvytok osvity v konteksti osnovnykh vyklykiv hlobalizatsiyi [Development of education in the context of the main challenges of globalization]. *Vyshcha osvita Ukrayiny* [Higher education in Ukraine]. Kyiv, no. 4, pp. 34–38.
5. Kholyavko N.I. (2018) *Modernizatsiya systemy vyshchoyi osvity v umovakh stanovlennya informatsiyanoi ekonomiky* [Modernization of the higher education system in the conditions of formation of information economy]. Chernihiv: Brahynets. (in Ukrainian)
6. Chayka-Petehyrych L. (2014) Mizhnarodna spivpratsya universytetiv yak nevid'yemna skladova transformatsiyi vyshchoyi shkoly Ukrayiny u yevropeys'kyy osvitniy prostir [International cooperation of universities as an integral part of the transformation of higher education in Ukraine into the European educational space]. *Halyts'kyy ekonomichnyy visnyk* [Galician Economic Bulletin], vol. 45, no. 2, pp. 45–50.
7. Verbyts'ka A.V. (2018) Mizhnarodnyy rynek osvitnikh posluh: suchasni tendentsiyi ta yikh vplyv na konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky [International market of educational services: current trends and their impact on the competitiveness of the national economy]. *Upravlinnya rozvytkom* [Development Management], no. 1(191), pp. 11–18.
8. Deriy Zh.V. (2012) Kapitalizatsiya lyuds'koho potentsialu: funktsional'nyy aspekt [Capitalization of human potential: functional aspect]. *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu* [Bulletin of Chernihiv State Technological University]. Chernihiv: ChDTU, no. 3(60), pp. 21–27.
9. Deriy Zh.V. (2014) Vplyv kapitalizatsiyi lyuds'koho potentsialu na innovatsiyyny rozvytok rehional'nykh ekonomichnykh system [Influence of capitalization of human potential on innovative development of regional economic systems]. *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu* [Bulletin of Chernihiv State Technological University]. Chernihiv: ChNTU, no. 1(72), pp. 94–101.
10. Education and Literacy. URL: http://uis.unesco.org/#tabs-themes_tab-center-1 (accessed 27 May 2021).
11. Nort, Duhlas (1997) Instytuty, instytutsiyini zminy ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, institutional change and economic performance]. *Tsentr humanitarnykh tekhnolohiy* [Center for Humanitarian Technologies]. Available at: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/6310> (accessed 27 May 2021).
12. Hal'chyns'kyy A.S. (2006) *Hlobal'ni transformatsiyi: kontseptual'ni al'ternatyvy. Metodolohichnyy aspekt* [Global transformations: conceptual alternatives. Methodological aspect]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)